

Kakasy Orsolya

Pszichoanalízis és pszichoanalitikus elemek Charlotte Brontë *Jane Eyre* című regényében

I. A pszichoanalízis

I. 1. Sigmund Freud és a pszichoanalízis

Sigmund Freud Freibergben született 1856. május 6-án, szüleinek első gyermeként. Az 1848-as forradalom után bekövetkező restauráció okozta nyomás arra készítette édesapját, Jacob Freudot, hogy családjával Lipcsébe költözzön. Egy évet töltöttek el ott, utána Bécsben telepedtek le véglegesen.

Tízéves korában Sigmund Freud gimnáziumba került, addig otthon tanult meg írni, számolni, olvasni. Tizenhét évesen kitűnően érettségizett, erre az időszakra már több nyelvet is megtanult: latint, görögöt, angolt és hébert. Először a természettudományt választja, hiszen nagy hatással van rá a darwini evolúcióelmélet, illetve Goethe *Természet* című költeménye, „a természet, a természet ad választ minden titokra”¹

Orvosi tanulmányokra szánta el magát, melyek nem álltak különösen közel hozzá, oklevelét is nyolc év után szerezte meg. Freud életrajzához szorosan hozzátartozik a fiziológiai intézetben eltöltött időszak is, Ernst Brücke professzor vezetésével. 1876-ban kutatói ösztöndíjjal került be hallgatóként, és az itt végzett munkássága tette a modern neurológia megalapítójává. 1881-ben kapta meg az orvosi diplomát. Elsősorban külső körülmények késztetésének tulajdonítható, hogy 1882 júliusában a bécsi Allgemeines Krankenhausba szegődött hároméves orvosi gyakorlatra. A magántanári képesítés megszerzése után Freud a párizsi Sâlpetriére kórházban a hisztériát és a bénulást tanulmányozta. A bécsi gyermekgyógyintézetben is ajánlották állást számára, az intézet neurológiai klinikájának vezetői pozícióját.

Freud érdeklődését nagyon felkeltette a beszédképesség elvesztésének (az afáziának) a problémája, könyvet is jelentetett meg róla. Őt tartják a világon

¹ WELLS 1962. 237–243.

az első szaktekintélynek a csecsemőkori agyi bénulás témakörében. Felkérésre megírja az *Orvosi Enciklopédiában* megjelenő csecsemőkori agyi bénulásról szóló fejezetet.

Freud 1886 tavaszán nyitotta meg ideggyógyászati rendelőjét Bécsben. A gyógyszeres terápiától dr. Hippolyt Bernheim *A szuggesztió és terápiái alkalmazása* című könyvének hatására fordult el, melynek témája a hipnózis volt. A hipnózis módszere megalapozta Freud jövőjét: egyik napról a másikra megdöbbentő eredményeket ért el, ezáltal gyorsan híre kelt Bécsben. Ez a siker sem volt felhőtlen, hiszen a hipnózis módszere csak néhány beteg esetében járt sikerrel. Bernheim és Liébault módszereit figyelte meg, és látván, hogy betegek tüneteit sikerült megszüntetniük (egy időre), még jobban fellelkedett. Idővel Freud rájött, hogy ez a módszer egyáltalán nem megbízható, hiszen vagy beválik, vagy nem, és nem enged teret a neurózisok okának tudományos tanulmányozására. Kétségbeesésében dr. Joseph Breuerhez fordult, akinek páciensei képtelenek voltak az okok megfogalmazására, de hipnotikus állapotban megtalálták a hiányzó részletet. Ebben az esetben még nem beszélhetünk konkrét pszichoanalízisről, de már csak pár lépés választotta el tőle. Két nélkülözhetetlen részlet hangsúlyozódott: az emóciók jelentősége, illetve a tudat és a tudattalan lelki folyamatok közti különbségtétel fontossága.²

Harry K. Wells művében (1962) kiemeli, hogy „A katharzis módszerének terápiás célja az, hogy a tünet létrehozására és fenntartására terelődött „pszichikus energia” visszatérjen a normális útra, s így levezetődjék. Ha ez megtörtént, akkor a szerzők szerint a tünet elmúlik. Itt van az a mag, amely gyökert eresztett Sigmund Freud gondolkodásában, s később a pszichoanalízis teljesen kifejlett elméletében bontakozott ki.”³

1895-től Freud a testet és lelket összességében vizsgálta. Nézete szerint az agy teszi lehetővé a gondolatokat és érzéseket, másfelől pedig a lélektant úgy kell tanulmányozni és megérteni, mintha az agyfiziológiától teljesen távol álló tudományág lenne.⁴

„Annak az elméletnek az alapján tevékenykedett, hogy a lelki működés nem függ az agyműködéstől, és ugyanakkor úgy filozofált, hogy a lelki működés az agy működésétől függ.”⁵

² WELLS 1962. 243–247.

³ WELLS 1962. 247.

⁴ WELLS 1962. 249–250.

⁵ WELLS 1962. 251.

Freud lemond a hipnózis módszeréről, mert sikertelennek nyilvánítja, helyette dr. Bernheim módszerét, a „biztatást” alkalmazza. Ezzel a technikával sikerült az elfelejtett mozzanatok felidézni, melyek többnyire kínos és kellemetlen élmények. Így alakítja ki Freud az elfojtás elméletét.⁶

“Ebben az időszakban Freudot legközvetlenebbül a neurotikus betegek újfajta kezelésének kifejlesztése érdekelte...A terápia feladata világos volt: a „pszichikus töltést” le kell vezetni, vagy legalábbis valami elfogadható módot kell találni felszabadítására. A „pszichikus energiatöltés”semlegesítése céljából előbb fel kell tárnai az elfojtott impulzust. Ez az utóbbi folyamat a lélek alapos elemzésével járt együtt. A lélek mélyére hatoló ilyen introspekciót Freud *pszichoanalízisnek* nevezte.”⁷

A pszichoanalízis módszerének megismeréséhez elsősorban gyakorlati célját és jelentőségét kell megismernünk. A beteg elfojtott érzéseit, tudattalan lelki sajátságait hozza napvilágra. A pszichoanalízis alapszabálya előírja a beteg számára, hogy őszintén kitarja lelke összes fájalmát, mondja el az őt fojtogató gondolatok minden egyes részletét. Ezen elbeszélések alapfeltétele a részletesség, hiszen az apró részletekben rejlik a megoldás illetve a tüneteket kiváltó ok, mely önmagában kínálja a megoldást.

Frank J. Sulloway szerint a pszichoanalízisnek két alfaja van: „a pszichopatológiás tünetképződés”⁸ és a „személyiség és általában az emberi viselkedés normális és abnormális pszichoszexuális fejlődése.”⁹A szerző szerint Freud ezen elméletei azt a célt szolgálják, hogy „integrálják az analízis tisztán empirikus eredményeit az ösztönök és pszichobiológiai megjelenésük elméleti-fejlődés-tani szuperszerkezetébe.”¹⁰

A pszichoanalízis az egészséges lélekről szolgáltat átfogó elméletet, hiszen a lelki működés normális és abnormális közti váltakozása folytonos. A pszichoanalízist végző kutatók fontosnak tartják a normális és az abnormális közti különbség megtételét, de Freud elméleteinek történeti szemszögből való vizsgálata során fontos lenne ennek a különbségtételnek a minimálisra történő csökkentése. Freud munkásságának megítélésében két fő tendencia mutatkozik: „Vagy azt mondják, hogy a pszichoanalízis nagyrészt Freud korábbi fizikalista-fiziológusi gyakorlatából származik, melyet a Helmholtz-féle orvosi iskolában folytatott;

⁶ WELLS 1962.251–252.

⁷ WELLS 1962. 253.

⁸ SULLOWAY 1987. 33.

⁹ SULLOWAY 1987. 33.

¹⁰ SULLOWAY 1987. 33.

vagy ellenkezőleg, hogy Freud legeredetibb eredményei csupán akkor születettek meg, amikor végül is elvetette ugyanezen biológiai orientációt a léleknek független és tisztán pszichológiai tudománya kedvéért.¹¹

Negyven évbe telt a pszichoanalízis módszerének teljes kidolgozása, kifermálása. A biztatás módszerével dolgozva jött rá arra, hogy a tudatból kiűzött impulzusokat szinte lehetetlenség visszahozni a tudatba. „Olyan módszert kellett keresni, amely le tudja törni, vagy legalábbis meg tudja kerülni a betegnek a tudatból már korábban kiszorított anyag felidézésével szemben tanúsított ellenállását.”¹²Három ilyen módszert talált Freud: a szabad asszociációt, az álmok értelmezését és az indulatátítélet. Mindhárom a pszichoanalízis technikájának lényegét szolgálja.

A szabad asszociáció lényege, hogy a betegnek ítélkezés és szelektálás nélkül kell beszélnie. Feladata a tudattalanból származó anyagok összegyűjtése, majd ezen anyagok értelmezése. Az álmok is különböző utalásokat tartalmaznak, melyek általában elfojtott vágyakat szimbolizálnak. Freud értelmezésében az álmok egy anyagot jelentenek, az értelmezéshez szolgálnak segítségül. Az indulatátítélet során a beteg és terapeutája között bizalmas kapcsolat alakul ki, egy érzelmi skála, mely a szerelemtől egészen a gyűlöletig húzódik. Ezen érzelmi kötődésen keresztül tudja a beteg rekonstruálni elfojtott emlékeit. Mindhárom módszer arra hivatott, hogy forrást biztosítson az értelmezésnek, anyagot szolgáltatva. Ha az értelmezés létrejön, akkor a beteg állapotát okozó tünetek megszűnnek.¹³

Életének legjelentősebb műve az *Álomfejtés*, mely 1900-ban jelent meg. Az álom értelmezésével akarta bizonyítani, hogy a lelki élet kulcsa az elfojtás. Freud pszichoanalízisének jelentős irodalma bontakozott ki. Elfojtás-elméletét több könyvben és tanulmányban is kifejtette. Példaként említem a *Totem és tabu*(1913)című munkáját, melyben kifejtette a társadalom, a vallás és az erkölcs pszichoanalitikus elméletét.

Freud nevéhez kötődik továbbá az Oidipusz-komplexus elmélete. Az Oidipusz-komplexus Freud a férfi szexualitás fejlődéséről alkotott nézetének eredménye. A fiúk féltékenyek édesapjukra, ezért egy gyűlölethez hasonlatos érzés alakul ki bennük, hiszen születésüktől fogva szerelmesek anyjukba. A gyűlölet érzése mellett viszont hangsúlyos az apjuk iránt tanúsított tisztelet.¹⁴

¹¹ SULLOWAY 1987. 33–36.

¹² WELLS 1962. 254.

¹³ WELLS 1962. 253–255.

¹⁴ WELLS 1962. 256–261.

Freud negyvenévesen megalkotta a pszichoanalízist, későbbi éveiben idejét az írásnak szentelte. Betegsége mellett (szájrákban szenvedett) több csapás is érte: 1938-ban tulajdonát elkobozták (kiadóvállalatát, vagyónát), útlevelét is bevonták (Hitler foglyává vált). Egyik páciense, Marie Bonaparte fizetett szabadulásáért. Freud utolsó éveit Angliában töltötte, 1939. szeptember 23-án hunyt el.¹⁵

I. 2. A pszichoanalízis és az irodalomtudomány kapcsolata

A pszichoanalízis és az irodalomtudomány kapcsolata több mint egy évszázada alakulóban van. Sokakra volt nagy hatással a pszichoanalízis, voltak, akik híveivé lettek, de olyanokat is ismerünk, akik nem is igazán foglalkoztak vele, mégis tudattalanul az általa megteremtett nyelvre támaszkodtak. Freud is irodalomszerető ember volt, aki nemcsak szabadidejében olvasott irodalmi alkotásokat. Az a kérdés foglalkoztatta, hogy az irodalmi hősök tettei és élményei értelmezhetőek-e a pszichoanalízis módszerével.

Freud több írást, egész könyveket szentelt irodalmi, művészeti témáknak. Példaként említeném: *A költő és a fantáziaműködés* (1908), *Dosztojevszkij és az apagyilkosság*(1928), illetve *A kísérteties* (1982) című munkáit. Alig létezik olyan munkája, melyben legcsekélyebb irodalmi utalást ne tenne.¹⁶

Felmerül annak a ténynek a lehetősége, hogy Freud saját problémáit vetítené ki hőseire. Nem szabad elfelejtenünk azt a tényt, hogy a szerzőket általában azon témák ejtik rabul leginkább, melyek valami módon kapcsolatba hozhatóak saját életükkel (vágynak, félelmek). Freud maga igazolja ezt a szoros kötődést *Mulandóság (Verganglichkeit, 1916.)* című művében: „Jöhet olyan idő, amikor azok a képek és szobrok, melyeket ma csodálunk, vagy jön egy olyan nemzedék, amely már nem érti meg a mi költőink és gondolkodóink műveit, vagy éppen egy olyan földtörténeti korszak, amelyben minden élőlény elnémul a földön, minden szépnek és tökéletesnek az értéket csak a mi érzelmi életünk határozza meg, nem szükségszerű, hogy túlélje azt és ezért független az abszolút időtől.”¹⁷

Az irodalom és a pszichoanalízis közti kapcsolat rokoni kapcsolat. Lásd példaként a költészet és a „tapasztalati lélektan” (XVIII.századi elnevezés) viszonyát: mindkettő középpontjában a szubjektum áll és a belső világgal foglalkozik.

¹⁵ WELLS 1962. 265–266.

¹⁶ BÓKAY – ERŐS 1998. 7–8.

¹⁷ BÓKAY – ERŐS 1998. 20.

„A német irodalomtudomány és a pszichoanalízis viszonyának története abban különbözik más országokétól, hogy folytonossághiány és dogmatizmus jellemzi.” Németországban a germanisztika és pszichoanalízis három korszakra bontható: óvatos közeledés, teljes elidegenedés és az elővigyázatos újraközeledés szakaszára. Maga a pszichoanalitikus irodalomtudomány úgy kezdődött, hogy Freud elméleteit először a költők ismerték el. Alkalmazni is kezdték azon korai felismeréseket, melyekben a jellemek és a cselekvések motivációi összhangban voltak a pszichoanalitikus feltevésekkel. Egyetlen irodalomteoretikus akadt, a svájci Walter Muschg, aki valóban felismerte a pszichoanalitikus termékenyítő hatását, és vázolta lehetőségeit.¹⁸

Freud *A költő és a fantáziaműködés (1908)* című tanulmányában hangsúlyozza, hogy a költői tevékenység első nyomait a gyermekben kell keresni, hiszen annak legkedvesebb elfoglaltsága a játék. A kettő között igenis szembevetendő a hasonlóság, hiszen a költő intellektuális munkája hasonlít a kisgyermek elfoglaltságára, aki csak játszik, viszont a játék folyamatában egy saját, optimális világot teremt magának. A gyermek játékbeli világát megkülönbözteti a valóságtól, és ezen élményekkel támaszkodik a létező világ dolgaira. A költő hasonló módon jár el: egy olyan képzeletvilágot teremt magának, melyet teljes mértékben komolyan vesz, viszont hasonlóan a kisgyermekhez, ő is elkülöníti azt a valóságtól. A felnőtt ember lassan lemond a játék által nyújtott élményről, és az ezáltal biztosított örömforrásról. Freud ezt a lemondást inkább pótléknak hívja, hiszen alapjában véve semmiről sem tudunk igazán lemondani, valójában becseréljük azokat, helyettesítjük valami mással. A felnőtt ember a játék élményét helyettesíti a fantáziálás élményével, amit igazán nehéz megfigyelni, hiszen a felnőtt restelli fantáziálásait. A gyermeki játékokat vágyak vezérlik, mégpedig a felnőtté válás vágya, a felnőtt pedig épp ezért rejtje el vágyait, mert azokat gyerekesnek, szegyenletesnek tartja. Az ábrándozás általában nem köthető semmiképp a boldogsághoz, hiszen a boldog embernek nincs szüksége vágyakra, képzelgésekre, hogy azok boldoggá tegyék. A fiatal nőköz általában az erotikus vágyak köthetőek, a férfiakhoz pedig az erotikus mellett az önző vágyak is kapcsolódnak. Freud erős kapcsolatot érez a fantázia és álom között. Az éjszakai álmok is hasonló vágyak, a látszólag értelmetlen álmok pedig a tudattalanba rejtőző, elfojtott vágyak kavalkádja.

Visszatérve a költőkhöz, az olvasó megfigyelheti, hogy a művek középpontjában általában olyan hősök vannak, melyek számára az író mindenképp el szeretné nyerni az olvasók szimpátiáját, és emellett még óvja is főhősét.

¹⁸ BÓKAY – ERŐS 1998. 31–33.

A lélektani regények esetében csak egy szereplőt jellemeznek, a főhóst, kinek "lelkében ül" az író, a többit csak kívülről szemléli. Sok esetben a főhősök az alkotó alteregói, melyek személyiségében próbálja csiszolni azokat az esetleges hibákat, melyeket saját személyiségében vél felfedezni.¹⁹

Hima Gabriella munkájában kiemeli, hogy az irodalom-pszichoanalízis olyan átfogó szociokulturális összefüggéseket tematizál, amelyben feloldódás nélkül tartozik bele mind az irodalom, mind a pszichoanalízis. Ebből kifolyólag metadisziplináris tudományágnak is nevezhetjük.²⁰ Megemlíteni fontos három nagy központját: az első Bécsben, Sigmund Freud körül, a második az angolszász, amely a Freud-iskola hatására jött létre, és tagja az egykori Freud-tanítvány, Carl Gustav Jung irodalomszemlélete. A harmadik pedig az újabb francia irodalom-pszichoanalitikai iskola, amely elsősorban Jacques Lacan befolyására fejlődött. Freud a tudattalan (Ős-Én), a szociális normák és követelmények (Felettes-Én) és a realitáskontroll instanciájának (Én) megkülönböztetéséből indul ki, melyekhez még négy különböző aspektust társít: a genetikai, dinamikai, ökonomikai és adaptív aspektusokat. A felsorolt aspektusokat egyaránt használja a művész és az olvasó is, az alkotás és a recepció alkalmával. Freud a műalkotás és az álom rokonságát hangsúlyozza, de emellett egy fontos tényre is felhívja figyelmünket: a műalkotás mások számára alkotás, amely hatni akar.²¹

II. Charlotte Brontë *Jane Eyre* című regényének elemzési lehetőségei

Charlotte Brontë regényei közül a legkiemelkedőbb és talán legismertebb a főhősnő sorsát gyermekkorától egészen késő felnőttkoráig bemutató *Jane Eyre*. „Charlotte Brontë a Bildungsroman női variációját teremtette meg ebben a műben.”²²

Önéletrajzi írásnak tekintendő a regény, egyes szám első személyben meséli el a főhősnő sorsát. A regény négy nagyobb szerkezeti egységre osztható, mely helyszínenként tagolódik: Gateshead, Lowood, Thornfield Hall és Marsh End. Az első helyszín *Gateshead*, ahol Jane gyermekkorának egy részét tölti, szívtelen nagynénje, Mrs. Reed zsarnoksága alatt. Itt találkozik az elnyomás és a szeretethiány érzésével. A második részben Jane intézetbe kerül, pontosabban

¹⁹ BÓKAY-ERŐS 1998. 59–62.

²⁰ HIMA 1999. 46–48.

²¹ HIMA 1999. 46–48.

²² PÁL 2012. 577.

Lowood-ba, ahol lélekben válik nővé. A visszafogott, mondhatni kínzó iskolai körülmények a testiség elfojtására kényszerítik, viszont életének ezen része jelentős mértékben alapozza meg jövőjét. A harmadik rész Jane teljes érzelmi kiteljesedését jelenti, hiszen érzelmei viszonzásra találnak, és megtapasztalja az igazi szeretet, ezenfelül pedig a szerelem érzésének kiteljesedését, a boldog élet kulcsát: a szeretni és szeretve lenni egységét. Ennek ellenére megtapasztalja a kiszolgáltatottság egy másik fajtáját, ugyanis Jane, gazdája önzésének esik majdnem áldozatául. A negyedik helyszín neve önmagában is beszédes: *Marsh End*, vagyis a keresés vége. Ez az a helyszín, ahol Jane otthonra talál. Szeretet veszi körül, állást talál, és amellet rokon kapcsolatokra is szert tesz. Sikerül felismernie a szenvedély és az intelligencia egyensúlyát és így egyenrangú félként fogadhatja el korábbi munkaadóját, Mr. Rochestert. A regény elejétől érzékelhető a nincstelenség okozta társadalmi gát, mely kettejük között felmerült: Rochester volt a gazdag nagyúr, akinek van egy lánya, és ezáltal családi háttérrel is rendelkezik, míg Jane sokáig abban a tudatban él, hogy nemcsak szegény, hanem senkije nincs a kerek világon. A regény végére ez a távolság jelentősen megváltozik, hiszen Rochester balesete következtében megvakul, és birtokát is elpusztítja a tűz, viszont Jane amellet, hogy családra lel, még kisebb örökség részese is lesz. Önéletrajzi jellege mellett elemezhetjük fejlődésregényként is, hiszen a főhősnő a gátló és cselekvésre ösztönző események hatására lélekben és személyiségben is hatalmas fejlődésen megy át, legyőzi gyermekg tulajdonságait és már idejekorán lép felnőttkorba. A regény elején még lázadó lányból a regény végére egy felelősségteljes nő válik, aki kész áldozatot hozni és vágyain felülkerekedni, hiszen tudása lehetővé tenné számára a társadalmi ranglétrán való feljebb lépést, avagy az öröksége is jelentősen emel társadalmi státuszán, viszont ő a közel húsz évvel idősebb szerelmét választja és őt kész szolgálni szíve minden szeretetével.

A főhősnő útját gótikus elemek tarkítják. Legjelentősebben Thornfield Hall-hoz, illetve Mr. Rochesterhez köthetők: a hatalmas/titokzatos kastély, a titokban tartott örült feleség, az említett hölgy megjelenései és hátborzongató tettei, a megjátszott jóslás, még az időjárás is a regény gótikus létét hivatott alátámasztani.

II. 1. Jane elemzése

Jane, a regény címszereplője, egy szegény árva lány, akit a sors hideg szívű nagynénjére bízott. Neve is sugallja „jelentéktelenségét”: láthatatlan, mint a levegő. Nem nevezhető a viktoriánus kor ideális mintaképének, hiszen nem egy

kedves, szófogadó lányt ábrázol az író, hanem olyat, aki túl sokat kérdez, és erős igazságérzettel is rendelkezik. Ennek a nem túl előnyös tulajdonságnak a kialakulásában nagy szerepet játszik társadalmi helyzete, hiszen folyamatosan emlékeztetve van, hogy nem az Eyre család része, és nem szeretetből lakhat nagynénjénél, hanem mert egy felelőtlenül tett ígéret eredményeként túri meg. Ez rögtön kiderül az első jelenetek egyikéből, mikor mostohatestvére hazudik anyjának, Jane-t bűnösként tünteti fel. Jane harcol igazáért, pedig tudja, hogy úgysem győzhet, és lázongása biztosan büntetéssel fog járni. Jane sorsa a viktoriánus nő sorsát hivatott jelképezni, akinek viselkedését nagyban szabályozza és visszafojtja a társadalom.²³ Személyiségének fontos részét képezi szellemi gazdagsága, hiszen korához képest igen nagy tudású. Kedvenc könyvei közé tartozik Bewick *Anglia madárvilága*, melyben a színes fotók keltették fel a gyermek érdeklődését. Egy másik, jellegzetes mű, melyet szeretett lapozni, az a *Gulliver utazásai* volt, mely szimbolikája igen jelképes, előrevetíti Jane sorsát, utazásait, boldogságkeresését.

Jelentős kihangsúlyoznom Jane fantáziájának gazdagságát, mely révén a Vörös Szobában eltöltött éjszaka örökre nyomot hagy életében, és fordulóponthoz jelent, nyomot hagyva személyiségének palettáján. Fantáziájának gazdagsága egy életfeltételt is jelent számára, hiszen később az intézet zárt falai között életfeltétele a szellemi táplálék: „...Aznap este, amikor lefeküdtem, elfelejtettem gondolatban megsütni a krumplit, megenni a fehér kenyeret és meginni a frissen fejt tejet- ilyen képzelgésekkel szoktam kízó éhségemet csillapítani-...”²⁴

A tűz és jég motívumát Jane testesíti meg egyszemélyben. Kívülről olyan, mint a jég, de belülről olyan, mint a tűz. A gyermekkorában elszenvedett sérelmek hatására kénytelen megnyílni, csak azoknak, akikben igazi bizalmát lel. A lowoodi korszak nagy befolyással van jövőjére, hiszen nagy változáson megy keresztül. Barátnője, Helen Burnst megtanítja temperamentuma mérséklétére, hiszen az intézetbe kerülésekor határozott elvei és elképzelései voltak: „...Én is csak azokhoz akarok jó lenni, akik jók hozzám. Ha az ember mindig azt teszi, amit a kegyetlenek és igazságtalanok kívánnak tőle, ezzel nagyon is megkönnyíti a rossz emberek dolgát. A gonoszoknak akkor nem kell félniük semmitől, így nem is igyekeznek megjavulni, hanem mindig gonoszabbak és gonoszabbak lesznek. És azt gondolom: aki ok nélkül bánt, azt vissza kell ütni,

²³ ANDERSSON 2011. 6.

²⁴ BRONTË 2011. 79.

olyan keményen, hogy elmenjen a kedve a kegyetlenkedéstől...²⁵ Gyermekként lázad sorsa ellen, de felnőtként már kibékül sorsával abban a tekintetben, hogy tudja, hol a helye a világban, és hogyan induljon el életútján.

Határozott nőként távozik az intézetből, kész sorsa (a lehetőségekhez mérten) egyéni alakítására. Jelentéktelen külsejű, ámbar annál több remek tulajdonsággal rendelkezik: jó és türelmes tanár, ügyesen zongorázik, fest. Szerelmi felfogásában modern nőnek tekinthetjük, mert nem törődik a közte és Rochester közti különbség kérdésével. A regény végén meg nem zavarja kedvese rokkantsága, hiszen szerelme változatlan az első perctől és így is képes boldog lenni.

II. 2. Kapcsolat a hősnő és a többi szereplő között. Karaktertípusok. A karakterek jelentősége.

Az író főhősnője mellett több szereplőt is felsorakoztat regényében, mind-egyik szereplőnek érzékeltetvén feladatát és jelentőségét.

Két feltételezhetően anyatípus jelenik meg Jane számára. Az egyik Bessie, aki mindig kedves a lányokhoz az intézetben, énekel nekik, és ő az egyedüli személy, aki teljes szívvel búcsúzik el Jane-től, mikor az elhagyja az intézetet. A másik feltételes anyatípus Miss Temple, aki az első igazán pozitív szereplő Jane életében, mint egy követendő példa jelenik meg Jane számára. Ő az intézet anyaga, aki egyik jelenetben behívja Jane-t és barátnőjét, Helent, és kárpótlásért az ehetetlen ebédért megeteti a lányokat.

Helen Burnst az egyik legjelentősebb ember Jane életében. Ellentéte is a lánynak, de egyben legjobb barátnője. Ő tanítja meg Janet a vérmérséklete szabályozására és az igazi tisztelet megadásra. Számomra nehéz eldönteni, hogy valójában egy potenciális édesanya-figura, vagy inkább egy szerető testvér Jane számára. Mindkét lehetőség fennáll, és ismerve a két lány kapcsolatát, kétségbevonhatatlan a kettejük közt kialakult kötődés és szeretet. Kulcsfigura Jane életében és sorsa meghatározója is egy személyben. Bár életfelfogásuk teljes mértékben különbözik, hősnőnk a későbbiekben is visszaemlékszik barátnőjének józan gondolkodásmódjára. Míg Jane harcol az elején a társadalmi különbségek által adta sorsa és annak igazságtalansága ellen, Helen józan ésszel nyugtatja, hűti le a hősnő lázadásait: „... Sokkal okosabb, ha az ember türelmesen elviseli azt, ami csak neki fáj, mint ha elhamarkodottan olyasmit tesz, aminek káros következményeit mások is megsínylik. Különben a Biblia is azt mondja, hogy jóval győzd meg a gonoszt... Pedig ha nincs más választásod,

²⁵ BRONTË 2011. 61.

kötelességed elviselni. Gyöngeségre és oktalanságra vall, ha valaki azt mondja, hogy nem tudja elviselni, amit a sors rámér.”²⁶

Mr. Rochester sötét lovagként vágat Jane életébe. Egy baleset közben, az út szélén ismerkednek meg, mikor Jane Thornfield Hall felé igyekszik, Rochestert pedig hazafele vágatva ledobja a lova. Sorsában osztozkodik Jane-nel, hiszen ő sem egy szép és tetszetős karakter, viszont egy határozott karakterű férfi és sok mindenben tehetséges: nagyon művelt, széles látókörű, köztiszteletnek örvendő ember. Sorsát fiatalkori ballépései határozzák meg, hiszen egy olyan nőt vett el, aki erkölcstelen és ostoba, nem utolsó sorban pedig nem lehet szabadulni tőle, hiszen megőrült. Ingatag lelkiállapotú férfi, aki sokszor búskomor, lelke mélyén szenved, egyetlen boldogságot Jane jelent az életében. Kislányát is mélyen szereti, de nem tud boldogsággal tekinteni rá, hiszen a lány folyamatosan emlékezteti a múltban elkövetett ballépésére. A kislánnyal kapcsolatos érzései nem tisztán értelmezhetőek, hiszen egyszer ajándékkal halmozza el, következőkor meg le is tagadja, hogy az övé lenne, mely tény hitelessége felől mindvégig bizonytalan. Ennek ellenére szeretné újrakezdeni életét, még annak árán is, hogy újranősülése esetén bünt követ el, hiszen jegyessége felbontatlan, és felesége is él. Jellemét szépíti az a tény is, hogy bár életének romlását volt felesége okozza, mégis megpróbálja kimenteni a lángok közül (melyet Bertha okozott), és bár próbálkozása sikertelen, ő súlyosan megsérül, elveszíti szemelátását és egyik kezét. Jane tudat alatt vonzódhat hozzá, úgy is, mint egy apafigurához, hiszen érettsége, műveltsége és jóval idősebb kora lehetőséget teremt ezen elképzelésre. A pszichoanalízis felől értelmezve is beigazolódhat feltevésünk, hiszen elfojtott vágyaink tudat alatt sokszor asszociálnak vágyakat tényekkel, Jane számára pedig nem adatott meg az apai oltalom gyermekkorá során. Főhősünk is nagymértékben felkavarja Rochestert, többször is boszorkánynak becézi a lányt, hiszen akarátán kívül elvarázsolja. Ez a varázs évek múltán sem tűnik el, hanem mély nyomot hagy a férfi lelkében, mondhatni bevesődik egy életre. Sorsukban több nézőpontból is osztoznak, mert az előre fojtogató társadalmi különbség a végére letisztázódik.

Rochesterrel ellentétes karakter St. John, akivel Jane Marsh Endben találkozik, segít neki, családi környezetet biztosít számára, és munkahelyet élete újrakezdésére. Idővel kiderül, hogy Jane rokona, pontosabban unokatestvére. Ennek ellenére felajánlja számára, hogy kísérje el őt Indiába, ahol misszionáriusként dolgozhatna. Jane elsőre el is fogadja, érzelmeinek ellentmondva (hiszen végig Rochestert szereti, és ezt be is vallja Johnnak), aztán Rochester

²⁶ BRONTË 2011. 59.

segélykérő hangja menti ki ebből a rossz döntésből. John határozott férfi, kegyetlenül rideg, és a „a cél szentesíti az eszközt” életfelfogással él. Nem szereti Jane-t, csak segédnek vinné magával. Miután Jane visszautasítja, elutazik, és többévi munkája után Indiában éri a halál. Fontosnak tartom megemlíteni Jane ellentétét, aki nem más, mint Bertha Mason. Rochester volt felesége, aki, mint kiderül, még jog szerinti házastárs, de Rochester csak sajnálatból tartja magánál, elzárva a birtok legsötétebb részébe, hiszen a nő őrült. Bezártsága ellenére követi az eseményeket ablakán keresztül, többször leitatja a rá vigyázó cselédet, és indul vándorútra, ijesztgetni és elrettenteni Jane-t. Rochester ágát gyújtja fel haragból, aztán Jane menyasszonyi fátylát pusztítja el. Sorsa megpecsételt már a regény kezdete óta, az általa okozott tűzben leli halálát.

A regényben jelentős számú karaktert soroltat fel az író, mindnyájan befolyásolják a főhősnő életét, és széleskörű értelmezési lehetőséget kínálnak az olvasó számára.

III. Pszichoanalitikus elemek a regényben

Dolgozatom célja, hogy felkutassa és bemutassa a regény pszichoanalitikus elemeit, pontosabban olyan elemeket, melyek értelmezhetőek a pszichoanalízis módszerével. A regény rengeteg elemzésre váró elemet és szimbólumot tartalmaz, mindezek sajátos véleményt és értelmezési módot tesznek lehetővé.

Számomra egyik legemlékezetesebb helység, mely mélyebb elemzést érdemel, az a *Vörös Szoba*, melybe bezárják a hősnőt egy éjszakára. A Vörös Szoba egy vendégek számára feltartott szoba a gatesheadi birtokon, és ezt a szobát csak abban az esetben nyitották meg a látogatók előtt, mikor nem tudták a teljes vendégséget elszállásolni. Olyannyira elzárt szoba, hogy a cselédek is port törölni jártak be, nem mozdítottak el semmit. A legszebb és legnagyobb szobája volt a birtoknak. Hatalmas mahagóni ágy díszítette, vörös damaszt függönyökkel eltakarva. Két hatalmas ablak is volt a szobában, de mindkettőt sötétítő takarta. A szőnyeg is vörös volt, az asztalt karmazsinvörös szövet takarta. A szekrény, az öltözőasztal és a székek mahagóni színre voltak csiszolva. Évekkel ezelőtt Mr. Reed ebben a szobában halt meg, melyhez Jane azt az interpretációt rendeli hozzá, hogy a férfi szelleme még mindig abban a szobában kísér. Ezt a képzetet alátámasztja a szobában levő tűkör is, melyben Jane, büntetése letöltése közben, a szellem megjelenését vélte felfedezni, és a félelemtől elalél: „...E pillanatban úgy tetszett, hogy valami fény villan meg a falon. Talán egy holdsugár hatolt be a redőny hasadéka? - kérdeztem magamtól. De nem, a holdfény mozdulatlan, ez a fény pedig mozgott: miközben rámeredtem, felcsúszott a mennyezetre és

a fejem fölött lebegett...Szívem vadul dobogott, fejem égett, szárnyzuhogást véltem hallani. Úgy tetszett, valami közeledik felém, azt hittem, megfulladok, levegő után kapkodtam...²⁷

Jane-t rejtett félelme kerítette hatalmába, hiszen mindig is félelemmel gondolt a vörös szobára és a halott nagybácsira. A gyermeki agy hamarabb asszociálja a képzeteket, nem fejlett még ki racionális képessége, ezért is történhetett meg, hogy a lány tudattalan félelme kísértette azon az éjszakán. A szobán forgó szoba több szempontból is értelmezhető: jelentheti azt az akadályt, melyet Jane le kell, hogy győzzön és túl kell lépnie rajta, hogy meglelje a boldogságot. Egy másik értelmezésben pedig jelentheti azt a szenvedélyt is, melyet el kell fojtania önmagában.²⁸ Ez az a szenvedély, melyet Helen tanít meg kontrollálni és mérsékelni, megalapozván személyiségfejlődését. Ez a szoba teljes mértékben értelmezhető pszichoanalitikus motívumnak, mely beleég a hősnő elméjébe, és csak akkor tud megszabadulni tőle, miután megtalálja a boldogságot.

Fontos szerepet tulajdonítanak a megézésnek is, mely többször is felbukkan a regényben. Első ízben Helen Burns haláláról figyelmezteti a főhősnőt: „És akkor egyszerre olyasvalami jutott eszembe, amire még soha nem gondoltam:„Milyen szomorú lehet ilyen szép időben halálosan betegen feküdni az ágyban! A világ olyan gyönyörű- rettenetes lehet itt hagyni a világot, és isten tudja, hová kerülni!“²⁹ Jane tudatában van a pusztító kor tombolásának és barátnője betegségének mégsem érzi a halál fenyegetését az elejétől fogva. A fenti megézással tudatosul igazán benne, hogy pontosan milyen következményekkel járhat a tomboló járvány.

A regényben megjelenő festmények is szimbolikus jelentéssel bírnak: *III. György arcképe*, a walesi herceg ábrázolása, *A hős halálát* ábrázoló festmény, melyeket Jane a milcotte-i György fogadóban lát, illetve a thornfieldi kastély falát ábrázoló festmények a zordon páncélos vitézről és a rizsporos hajú gyöngyosor hölgyről mind Jane tudatalattiját hivatottak megszólítani és tükrözni, hiszen zord férfiakat lát, és elegáns hölgyet, melyekhez hasonlóval nem volt még szerencséje találkozni, de vágyott az élet tágabb megismeréséhez.

Az eltitkolt feleség tetteit is pszichoanalitikus elemekként tárgyalnám, hiszen amellet, hogy gótikus elemei a regénynek, a hősnő tudattalan félelmének reprezentánsai, és a vörös szobában átélt félelemmel asszociálja: „Nevetést hallottam, de micsoda nevetést! Kongó volt és örömtelen, de tisztán kivethető. Megálltam.

²⁷ BRONTË 2011. 18.

²⁸ HOUSE 2005.

²⁹ BRONTË 2011. 83–84.

A nevetés elhallgatott, de csak egy pillanatra, aztán megint fölcsendült, ezúttal hangosabban. Úgy gyűrűzött végig a hosszú folyosón, mintha mindegyik szobában visszhangot ébresztett volna pedig meg tudtam volna mutatni az ajtót, amely mögül hallatszott...”³⁰

„Démoni nevetés- halk, mély, elfojtott nevetés- hangzott fel a folyosón, közvetlenül a kulcslyuk előtt...Furcsán gurgulázó, nyöszörgő hang felelt... Lángnyelvek nyaldosták körül az ágyát: a függönyök is égtek. S a tűz és füst közepette Mr. Rochester mélyen, mozdulatlanul aludt.”³¹ Az idézett passzusok félelmet keltettek a hősnőben, hiszen tudat alatt ott rejtőzött a vörös szobában elszenvedett kínzó félelem is, mely rányomta pecsétjét egész életére.

Jane rajzai mint személyiségének tükörképei értelmezhetőek. Rochester mélyen tanulmányozza a rajzokat, ezáltal betekintést nyer Jane lelkébe. A regényben egymás után három műve is leírást nyer, melyeket Rochester megtekint, én most az egyiket szeretném mélyebben értelmezni. „Az egyik akvarellen alacsony sötét felhők gomolyogtak a hullámzó tenger fölött, szárazföld nem látszott, sőt a felhők a hullámokat is eltakarták. Egy fénysugár egy félig elsüllyedt árbocot világított meg. Az árboc tetején nagy fekete kormorán gubbasztott, szárnyán fehéren csillogott a tenger tajtékos vize. A fekete madár drágakövekkel kirakott arany karperecet tartott a csőrében...Az árboc tövében egy vízbe fült alak tetszett át a zöld hullámokon: csak kinyúló fehér karja látszott tisztán, amelyről a karperecet lesodorta a víz.”³² Jane saját lelkivilágát, elfojtott vágyait, gondolatait varázsolta papírra a festményein. Művei több nézőpontból is értelmezhetőek. A fenti festmény saját értelmezésem szerint részben saját helyzetét tükrözi, hogy a gazdagság nem minden. Lehetnek drága ékszereink, de gyengék vagyunk és legyőzhetőek. A természet destruktív ereje bármikor végezhet velünk, hiszen ereje hatalmas. Embernek kell lennünk, igaz embernek mélyen, legbelül. Tehetsége viszont nemcsak gondolatait tükrözik, hanem képes megfékezni is őt. A tizenhatodik jelenetben találkozhatunk ezzel, mikor rajztudása segítségével szeretné elfojtani „nevetéséges sóvárgását” Rochester iránt: „Halljad hát az ítéletet, Jane Eyre: holnap magad elő teszed a tükröt, és megrajzold a saját élethű arcképedet...és alája írod a címet: Egy csúnya, szegény, egyedülálló nevelőnő arcképe...Azután veszel egy sima elefántcsont lapocskát...friss, üde színeket keversz...és gondosan megrajzold az elképzelhető leggyönyörűbb arcot... és ha elkészültél, írd alá a címet: Blanche, egy

³⁰ BRONTË 2011. 112–113.

³¹ BRONTË 2011. 155–156.

³² BRONTË 2011. 132.

művelt és előkelő hölgy arcképe.”³³ Jane magával próbálja megértetni, hogy fellángolása alaptalan és hiábavaló, nem hasonlíthatja magát egy úri hölgygel. Hűségesen ábrázolva vonásait rajzol ellentétet közte és Blanche között.

Egy másik pszichoanalitikus elemként értelmezhető motívum a megérvzés, mely két ember abszolút egymásra hangolódása. Jane Indiába készül St. John társaságában, amikor meghallja Rochester segélykérő szavát. Bármennyire is szeretné elfeledni a férfit és elfojtani érzéseit, nem tudja kiutasítani tudatalattijából, és ez a megérvzése is a tökéletes egymásra hangolódást és a viszontlátás vágyát sugallja.

A regény színvilága is merőben szimbolikus: a sötét, szürke színek mellett kiemelődik a vörös. Ezen szürkeségek érzékeltetik a szereplők árnyaltságát, és előrevetítik a „sötét jövőt”.

III. 1. Jane Eyre álmának üzenete és jelentősége

Ugyancsak pszichoanalitikus elemnek értelmezhetőek az álmok, melyeknek egy külön fejezetet szenteltem munkámban, hiszen több álom is megjelenik a műben, természetesen különböző jelentésekkel.

Freud három álomtípust különböztet meg: az első, amely rövid és érthető, nem köti le az ember figyelmét, hiszen nincsen benne semmi meghökkentő vagy különös. A második kategória, melyben az álmoknak ugyan tiszta értelmük van, viszont idegenszerűen hatnak, üzenetüket nem tudjuk hová tenni és értelmezni. A harmadik csoportba azokat az álmokat csoportosította, melyekből csakugyan hiányzik az értelem és az érthetőség is.³⁴

Jane álmait a második kategóriába sorolnám, hiszen mindegyik felkeltette érdeklődését, és felzaklatta. Az első ilyen álomsorozat egy kisgyerekről szól: „...az elmúlt héten minden éjszaka gyermekről álmodtam. Néha a karomban ringattam, néha a térdemen lovagolt, vagy a mezőn ugrándozott, vagy kezét a patak vizébe mártotta. Hol egy nyafogó, hol egy kacagó gyermeket láttam álomban. Volt úgy, hogy hozzám simult, volt úgy, hogy elszakadt tőlem. Hét egymás után következő éjszakán, mihelyt belépem az álom birodalmába, mindig elem toppant.”³⁵ Bár Jane emlékezett arra, amit Bessie Leaven mesélt egy másik szolgálónak, Marthának, hogy a gyermek rosszat jelent, mégis foglalkoztatta legbelül az álom értelme. A regényben viszont igaznak bizonyult a szolgáló korábbi jelentésmagyarázata, hiszen a fenti álmok előzték meg Mrs. Reed haldoklásának hírét.

³³ BRONTË 2011. 168.

³⁴ FREUD 1991. 15–16.

³⁵ BRONTË 2011. 229.

Jane egy másik álma tudatalatti félelmét hivatott tükrözni: „...Egész éjszaka Ingram kisasszonyról álmodtam. Azt álmodtam, hogy bezárta az orrom előtt Thornfield kapuját, és másfelé mutatott. Mr. Rochester pedig összefont karral állt mellette, és gúnyosan mosolygott, nemcsak Ingram kisasszonyra, hanem rám is.”³⁶ Ez az álom Jane tudatalatti félelmét vette alapul, és azt jelzi, hogy bármennyire is szeretné nem szeretni Rochestert, ezt már nem tudja elhittetni önmagával, hiszen rettentően féltékeny Ingram kisasszonyra, aki látszólag a bűvkörébe csalta a férfit.

A következő két álom a szerelem látszólagos beteljesülése idején zaklatja fel Jane-t: „Első álmomban egy ismeretlen kanyargós úton jártam...egy kisgyermeket bíztak rám...aki még járni sem tudott, és didergett az én hideg karomban, és keservesen nyöszörgött...maga előttem haladt az úton...minden erőfeszitésem ellenére sem tudtam utolérni...”³⁷Jane félelme ismét körvonalazódik. Fél a férfi elvesztésétől, és ez az álom értelmezhető úgy is, mint a bizalom megkérdőjelezése, hiszen attól retteg a hösnő, hogy ha alárendeli magát gazdájának, az sorsában magára hagyja.

Egy másik álom előrevetítő álmoként értelmezhető, mikor Jane Thornfieldet romokban látja viszont. A tudatalattija próbálja figyelmeztetni a készülő tragédiára.

A sikertelen házasság éjszakáján Jane útmutató álmot kap, melyben egy fehér emberi alak biztatja a menekülésre. Ez az álom nem értelmeződik a regényben, a főhősnő konkrét jekként értelmezi. Ebből merít erőt, hogy elinduljon a bizonytalan jövő fele. Nem sok választása van hösnönknek, vagy elszökik örökre, vagy Rochester törvénytelen hitvese lesz. Az éjszakai álom adja meg az erejét. Hosszabb ideje kezdett már új életet és tanít az iskolában, de Rochester mégsem marad a múlté. Jane-t a volt urával kapcsolatos álmok gyötrik, de azok hiteles helyzeteket tükröznek. Kalandos és romantikus álmok ezek, melyek szíve vágyát tükrözik a hösnőnek, melyek ellen mindvégig próbál harcolni, és próbálja elutasítani azokat.

Jane álmaiban gyakran megjelenő gyerek értelmezhető az anyaságtól való félelem motívumaként. A gyermekhez való közelség váltakozása, az anyaság különböző fázisait, és annak ellentmondásosságát tükrözi. Egy másik megközelítésben pedig előjel is lehet a házasság sikertelen kimenetelére.³⁸

Jane álmaiban rengeteg szimbólum jelenik meg: a gyerek, a szerelmes, a vetélytárs. Ha a népi eljárás szerint elemeznék, bizonyosan más jelentőséget

³⁶ BRONTË 2011. 252.

³⁷ BRONTË 2011. 292.

³⁸ ARNÁUTU 2014. 797.

mutatnának az előbbi álmok, viszont Freud véleménye szerint álmaik személyesen értelmezhetőek, és nagyban függnek az álmodó személyétől.

IV. Következtetés

A regény felsorakoztatott szimbólumait és a felsorolt álmokat elemezve az olvasó egy valós képet kap jelentésükről, szerepükről. Úgy érzem, hogy hangsúlyosan fontos megértenünk a freudi elgondolást, és elemzsmódot, hogy beleláthassunk a pszichoanalitikus értelmébe. Bár nem beszélhetünk tudatos pszichoanalízisről, hiszen a regény megírása megelőzte a pszichoanalízis elméletének megszületését, mégis érdemes ebből a perspektívából is elemeznünk a regényt, mely egy új és merőben érdekes értelmezési lehetőséget nyújt az olvasó számára.

Irodalomjegyzék

Forrás

BRONTË 2011 BRONTË, Charlotte: Jane Eyre. Szeged, 2011.

Szakirodalom

ANDDERSON 2011 ANDDERSON, Angela: Identity and Independence in Jane Eyre. English C/ Special Project. h. n. 2011.

ARNĂUTU 2014 ARNĂUTU, Maria Viorica: A Feminist Psychoanalytical Perspective On The Social Status Of The Victorian Woman. In: The Proceedings of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue. Ed.: Boldea, Iulian. Târgu Mureș, 2014. 796–804.

BÓKAY – ERŐS 1998 BÓKAY Antal – ERŐS Ferenc: Pszichoanalízis és irodalomtudomány. Budapest, 1998.

FREUD 1919 FREUD, Sigmund: Az Álomról. Budapest, 1919.

HIMA 1999 HIMA Gabriella: Az irodalomtudomány jelenkori irányzatai. Budapest, 1999

PÁL 2012 PÁL József: Világirodalom. 2. kiad. Budapest, 2012.

SULLOWAY 1987 SULLOWAY, Frank J.: Freud, A Lélek Biológusa (Túl A Pszichoanalitikus Legendán). Budapest, 1987.

WELLS 1962 WELLS, H.K.: Pavlov és Freud. Budapest, 1962.

Internetes szakirodalom

HOUSE 2005 HOUSE, Jud: Psychoanalytic Literary Criticism – Jane Eyre. (2005. augusztus 28.)

<https://judsjottings.wordpress.com/essays/psychoanalytic-literary-criticism-jane-eyre/>. (megtekintés ideje: 2016. március. 10)